

Edwin Austin Abbey: Duch svetla, 1905.

Požlt farbiarsky.

ŽLTÁ A ZLATÁ FARBA

Je známe, že farby vyvolávajú city a posilňujú citovú väzbu k predmetom. Každý farebný odtieň podnecuje iný duševný stav. **Nálady prežívame ako duševné farby.** Duševným významom a účinkom farieb na psychiku sa zaoberá psychológia farieb. Skúma napríklad, ako farby nevedomky ovplyvňujú ľudské správanie alebo o čom vypovedajú naše farebné preferencie.

Každá farba má svoju základnú povahu, ktorú intersubjektívne vnímajú všetci ľudia. No zároveň sa vzťah k farbám individuálne aj skupinovo diferencuje. Náklonnosť či odpor k určitým odtieňom môžu vypovedať o momentálnej potrebe, type osobnosti či národnej povahe. V prvom prípade je prechodná, v druhom sa z nej stane osobný štýl a v treťom sa zakotvuje do kolektívnej symboliky. Poznatky z psychológie farieb sa cieľavedome využívajú: kedysi v cirkevnom umení a v súčasnosti pri predaji tovaru (marketing) či tvorbe značiek (branding).

Astrologické Slnko „vládne žltej a zlatej farbe“. Lilly Akú povahu má žltá? Je to najsvietivejšia farba, najpodobnejšia svetlu. Lahká, pohyblivá, zbavená tiaže smeruje nahor. „V žltej triumfuje vo farbe svetlo a farba sa oslobodzuje... prekračuje všetky hranice a chce sa štriti“. Goethe 2 Žltá vyžaruje, prúdi na všetky strany, viditeľne vystupuje a približuje sa k nám. Najvlastnejším pohybom pre ňu je priamočiary, lúčovitý. Pre svoju iskrivú kvalitu má (podľa Kandinského) vzťah k ostrým uhlom a forme trojuholníka. Žltá najrýchlejšie púta pozornosť, všimneme si ju ako prvú. Stimuluje, aktivuje nervovú sústavu; žlté steny kancelárií a študovní podporujú výkonnosť. No priveľa žltej unavuje a pri predráždení ju odmietame.

Sama príroda umelecky tvorí, lebo rada napodobňuje lúčovité, slniečkové tvary v žltých kvetoch, ako sú púpava alebo podbeľ. Azda najkrajším príkladom je požlt farbiarsky, z ktorého sa oddávna bralo žlté farbivo. Kým pre modré a modrofialové kvety je častejší tvar zvončeka (horec, prilbica, zvonček, orlíček) a pre červené kvety sú charakteristické zvltné plochy (vlčí mak, ruža, hrachor).

„So žltou sa oko zaraduje, srdce rozšíri, duch poteší... mnoho ľudí pociťuje sklon smiať sa, keď sa dívajú cez žlté sklo“, píše Goethe. Goethe 2 Žltá vskutku prekypuje radosťou, veselosťou, optimizmom. Je živá, extrovertná, komunikatívna. Derie sa do popredia, smeruje vpred do budúcnosti. Je tvorivá, flexibilná a pripravená hľadať nové životné cesty. „Žltá vždy vyvolá svetlý, slobodný, otvorený pocit... má oslobodzujúci, uvoľňujúci účinok. Preto zodpovedá istému zmyslu pre slobodu a sebavývoj“. V Lüscherovom farebnom teste „kto si volí žltú na prvom mieste, túži po oslobodení a dúfa v šťastie...“. Lüscher Odmietanie žltej znamená pesimizmus, depresiu a beznádej, úzkosť, strach a rigiditu pri vyrovnávaní sa s okolím. Čierna na prvom a žltá na poslednom mieste predznamenávajú samovraždu. Človek bez duševnej žltej nevidí viac pre seba žiadnu budúcnosť.

Žltá je farba slnečných bohov: Apollóna, Višnu. Slnkové bytosti nám prinášajú budúcnosť a rozptyľujú temnotu. Indické nevesty nosia žltý šat na odohnanie zlých duchov. Žltá má oslobodzujúci účinok, ako aj poznanie oslobodzuje. Depresia je vlastne strata vnútorného svetla, nedostatok cieľov a myšlienok na budúcnosť, z ktorých sa dá tešiť. Ako politický symbol je žltá farbou libertariánov, pre ktorých najvyššou hodnotou je sloboda individua.

Myšlienky prežívame ako pohyblivý, svetelný element v našom vnútri.

Myšlienku možno *objasniť*, môže niekomu *svitnúť* alebo *blysnúť* hlavou. Žltá preto stimuluje intelekt, zvyšuje pozornosť a sústredenie (stred lukostreleckého terča je žltý). Podnecuje čulosť a jasnosť mysle, hodí sa v situáciách vyžadujúcich pozornosť a dôvtip. Naznačuje sklon žiť viac mentálne. „Žltá podporuje myseľ, dodáva jej atribúty tvorivosti, inteligencie, filozofie, múdrosti, poznania... ukazuje cestu k osvieteniu... spája sa s výrečnosťou a komunikáciou“. Kenner Hovorí sa, že žltú si volia osoby originálne, inteligentné, slobodomyselné. Ľudia priťahovaní žltou majú vhlad, zvedavú myseľ, tešia sa novinám. Tiež značnú sebadôveru, očakávanie obdivu až namyslenosť. Vo viacerých krajinách žltá bola kráľovská a v Číne ju smel nosiť iba cisár.

Živá žltá kypí spontánnosťou a mladistvým elánom. Deti si rady vyberajú žltú, kým v dospelosti ustúpi vážnejším farbám. Hravosť a voľnosť žltej však asociuje aj ľahkomyselnosť, prelietavosť, povrchnosť. Môže zapôsobiť detinsky, komicky a v istých dobách sa považovala za farbu bláznov. Žltá nie je vhodnou voľbou, ak chceme vzbudiť dojem serióznosti.

Najfrekvencovanejšie asociácie k žltej sú: slnečné svetlo, zlato, žltý kvet, ale aj žltáčka. Morálne hodnotenie žltej je veľmi ambivalentné. Označuje tie najkladnejšie i najzápornejšie hodnoty. Špinavá žltá rýchlo nabera záporný význam. Stačí malé znečistenie – poznamenáva opäť Goethe – a farba cti, radosti sa mení na hnus budiacu farbu hanby a výkalov.

Záleží na odtieni. Zlatožltá má v sebe kvapku červenej a vnútorné teplo. Tá sa hodnotí kladne. Citrónová žltá padá do zelenej a je chladná. Je to najmenej obľúbená farba a má množstvo záporných významov. Zlatá je múdrosť – je to intelekt spojený s teplom srdca, sceľujúce myslenie. Studená citrónová žltá je cynická – pripomína dekadentný, rozkladný intelekt.

Neprijemná žltá pripomína čosi nezdravé. Ostrú, pichľavo-žltú farbu má diabolský element – síra. Žltozelený býva hadí jed. Plynové potrubie je žlté. V stredoveku žlté časti odevu stigmatizovali nepočestné a zo spoločnosti vylúčené skupiny: neviestky, židov, kacírov, dlžníkov. Židia museli nosiť žltý klobúk, neviestky žlté stuhy. Loď v karanténe vyznačovala varovná žltá vlajka. V ľudovej symbolike žlté sú mentálne necnosti: lož, faloš, zákernosť, zrada, nevera, žiarlivosť, závisť. Judáša pravidelne zobrazovali žltou odetého a v stredovekom Francúzsku natierali dvere zradcov žltou. Lstivé postavy v čínskom divadle majú žlté masky. Podľa niektorých výskumov žltá naozaj priťahuje ľudí s mentálnymi poruchami (zvlášť manio-depresívnou). Katz Najznámejším prípadom je duševne chorý Vincent van Gogh a jeho fascinácia žltou.

Žlto-čierne pruhy znamenajú fyzické nebezpečenstvo: možnosť úrazu, radiáciu, chemicky zamorenú oblasť. Tento signál je kultúrnou dohodou, ktorá korení v prastarých vrstvách ľudskej mysle. Varovným sfarbením (aposématizmus) sa živočchy v prírode navzájom odstrašujú, signalizujú jedovatosť a nebezpečnosť. Rôzne krikľavé farby či kombinácie farieb slúžia ako varovné a jedny z najčastejších sú aj žlto-čierne pruhy. Osy majú jedovate žihadlo, salamandra škvrnitá sa bráni jedom. Viaceré hady sú žlto-čierne pruhované: kobra, koralovec, bungar, bojga. Patria k najväčším a smrteľne nebezpečným. Kórnatec gila je jašter s najhoršou reputáciou v severoamerickom folklóre. Má jedové zuby a šupiny so žlto-čiernou mozaikou. Žlto-čierne pruhy fungujú ako varovné sfarbenie aj u motýľov (Heliconius), pavúka (Nephila) či nebezpečnej nairobskej mušky (Paederus).

Vôbec najsilnejšie živočíšne jedy sú tetrodotoxín a batrachotoxín. Sú stokrát prudšie než cyankáli. Tetrodotoxín tvoria štvorzubce, smrteľne nebezpečné ryby so žlto-čiernymi vzormi. Batrachotoxínom je nasýtená

Žlto-čierne pruhy signalizujú nebezpečenstvo.

Žlto-čierne varovné sfarbenie jedovatých živočíchov: osa obyčajná, pralesnička harlekýnka, štvorzubec zelený, bungar pruhovaný.

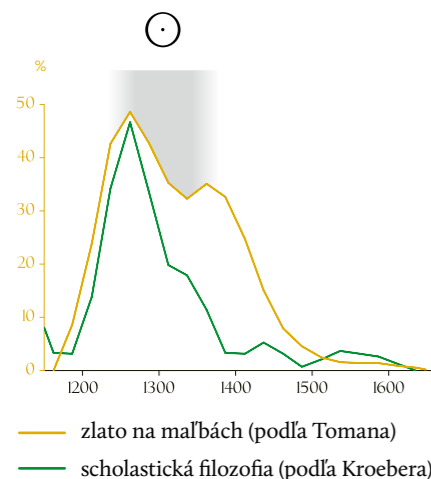

Pištec čiernohlavý.

William Robert Symonds: Princzná a žaba, 1894.

ZLATÉ POZADIE

Percentuálny podiel zlatej farby v pozadí malieb na Západe vyvrcholil spolu so stredovekou filozofiou ($r = 0,64$; $p < 0,0001$). Archanjel Slnka vlieval do duchovnej atmosféry zlaté svetlo múdrosti.

koža pralesničiek. *Pralesnička zlatá* je najjedovatejšia žaba sveta, ale aj jedna z najinteligentnejších. Má žlté či žltozelené sfarbenie, no mnohé jej príbuzné sú žlto-čierne pruhované. Až v roku 1990 objavili prvého jedovateho vtáka (Pitohui dichrous) – a má žlto-čierne perie! Tento vták hromadí v koži a v perí rovnaký jed ako pralesnička. Získava ho požíraním istého rodu chrobákov (Choresine) a aj tie majú žlto-čierne pruhy. Všetky tieto tvory obsahujú silné neurotoxíny. To je zlá stránka žltej.

Naopak zlatá farba sa teší takmer univerzálnej suverenite. Všade sa spája s najvyššími silami, mocou a hodnotami: múdrosťou, láskou, dokonalosťou, večnosťou. Pre jej blízkosť k nebu a svetlu sa klenby a strechy chrámov robili zo zlata. Je to tá najduchovnejšia farba, farba bohov. Boh sa prirovnáva k zlatu (Jób 22:25) a večné nebeské mesto je z rýdzeho zlata (Zjv 21:18). Zlatá je nebeská blaženosť, sláva hrdinov i aureola svätcov. Bájna epocha vyššieho poznania a väčšej blízkosti k Bohu sa nazýva „zlatým vekom“. Zlato je vyhradené kráľovi, zlaté sú kráľovské insígnie a koruna. Je to farba Buddhu a mnísi, čo v jeho šlapajach hľadajú osvietenie, nosia šafranové rúcha. „Zlatá predstavuje apex spirituality a intuície“. Riley

Zlato je jedinečný, ušľachtilý kov. Je symbolom večnej duchovnej individuality. Zlatú farbu v prírode má med, jantár či zrelé obilie – považovali sa preto za dary Slnka. Nielen obilie, ale aj ďalšie plody sa na jeseň vyfarbia do zlatista a žatva bývala sviatkom slnečných božstiev. Zlatá tak predstavuje čosi vybrané, vzácne a nesie aj konotáciu zrelosti. **Zlatnúť znamená duchovne dozrievať.** Pri výrobe alchymického zlata sa duch oslobodzuje od hmotných nečistôt. Nejde o kov, ale o tajné poznanie, vyššie štádium duchovného vývoja. Veď alchymisti upozorňovali, že *aurum nostrum non est aurum vulgi* (lat. naše zlato nie je obyčajné zlato).

V rozprávkach sa hrdinovia predurčení k výnimočnému osudu dostanú do styku so zlatom. Zlaté vlasy alebo zlatá hviezda na čele sú znamením ich vyvolenosti. Rozprávka *Žabí princ* sa začína tak, že princeznej spadne do studne jej obľúbená hračka – zlatá guľa. Žabiak jej guľu vyloví, ale len pod podmienkou, že mu venuje svoju lásku. Až keď princezná prekonala svoj hnus a žabiaka pobozkala, ten sa premenil a bola svadba. Poklady bývajú ukryté hlboko v zemi, strážené drakmi či inými plazmi a sprístupnia sa iba vyvoleným. Zlaté jablká Hesperovien strážil drak Ladón. Zlatá guľa v rozprávke je naše zdokonalené, celistvé ja, Jungovo *Selbst*. Hrdinka musela zintegrovat vytesnené, nižšie zložky svojej psychiky, aby spoznala a uskutočnila seba samu, svoje pravé ja.

Každá farba je ako bytosť, ktorá žije vlastným duševným životom. Každá je symbol, archetyp. Farby a planéty však nemožno stotožniť. Psychické účinky farieb sa do väčšej či menšej miery prekrývajú s duševným obsahom astrologických archetypov, no nedajú sa jednoznačne priradiť navzájom, preto sa rôzne priradenia a schematické tabuľky navzájom rozchádzajú. Žltá má celý rad merkúrskeho vlastností: humor, ľahkosť, rýchlosť, komunikatívnosť (žltá je pošta a taxíky). Zároveň platí, že žltá a najmä jej sestra **zlatá farba je slnečná**. Povznáša, ašpiruje, robí bdelym a sebavedomým, vedie do budúcnosti.

Farba nie je len niečo vonkajšie, čo je na povrchu vecí. Existujú *vnútorné farby*. Rozžať vnútorné farby v sebe môžeme len tým, že vynaložíme vôľu oživiť v sebe istý duševný dej, príslušnú cnosť. Obetavé odhodlanie prekonať prekážky napríklad tvorí vnútornú červenú. A vonkajšia červená sa stáva *symbolom* iba vďaka tomu, že zodpovedá vnútornej červenej. Kto alebo čo je vnútorná, živá zlatá? Ako vzniká?

Chcem dvakrát podčiarknuť: vnútorné zlato existuje. Je to intersubjektívna skutočnosť, vnútorný vnem. Mystici vytrhnutí do neba zažijú toto tekúce duchovné zlato nezávisle od kultúrneho kontextu. Spontánne ho dokážu zažiť deti a potom až svätci, čo zintegrovali svoju psychiku. V nečakaných okamihoch – stačí odlesk zlatistého slnka na vodnej hladine – sa nám pripomenie ako dávno zasutý, zabudnutý poklad. **Láska pozlacuje život.** Pravá láska má svoj nezameniteľný zlatý jas a prenáša nás do večnosti. Plnosť, **šťastie je zlato života.**

ZLATO NA OBLOHE

Na pozadí gotických malieb z 13. a 14. storočia sa jagá žiarivé zlato. Zlato v pozadí tieto výjavy dematerializuje a robí nadčasovými. Zobrazené udalosti nie sú dôležité len ako historický okamih, ale odohrávajú sa na horizonte večnosti. Postavy ponorené v zlato už prešli spásnou premenou. Sú obklopené nadprirodzeným Božím svetlom, inosvetkou nádherou nebeského kráľovstva, kde nikdy nie je noc. Neodohrávajú sa na hmotnej zemi, ale v duchovnom svete. Je to zrejme z celkovej koncepcie založenej na hieratickej perspektíve a proporciách, ktoré nie sú realistické. Ak sú napríklad významné postavy dvakrát väčšie od ostatných, nezaznamená to ich telesnú veľkosť, ale veľkosť vo svete ideí.

Zlatá znamená duchovnú a modrú pozemskú oblohu. Maliari z prechodného obdobia medzi gotikou a renesanciou niekedy znázornili i obe oblohy súčasne na jednom obraze. Nad realistickou krajinou sa klenie fyzické modré nebo. No ešte vyššie nad mrakmi je zlatým svetlom naplnený priestor duchovných nebies, kde tróni božská Trojica, svätci a anjeli.

S renesanciou od 15. storočia v maľbe prevládlo modré pozadie. Až k týmto maľbám patria realistické proporcie a perspektíva. A krajiny, ktoré ako prvé maľovali modrú oblohu (Taliansko, Nizozemsko), sa stali prvými priekopníkmi prírodných vied. Renesančnému človeku sa otvorili oči pre vonkajší, zmyslový svet. Ocitol sa na trojrozmernej zemi, obklopený fyzickou prírodou a nad hlavou mu žiaril už len zmyslami vnímateľný azúr oblohy.

Zlaté pozadie bolo dlho typické len pre byzantské mozaiky. Do otonskej maľby ho ako prvý zaviedol Liuthar okolo roku 1000. Až s vrcholnou gotikou v 13. a 14. storočí sa na Západe systematizovalo ako štýl. Prečo si práve vtedy zlaté pozadie tak obľúbili? Kto chce, nech si to vysvetľuje tým, že po dobytí Konštantínopolu križiakmi v roku 1204 sa na Západ dostalo veľké množstvo byzantských umeleckých predmetov a remeselníci ich začali napodobňovať. V skutočnosti však akákoľvek udalosť vzniká až spojením dvoch prvkov: vnútorného a vonkajšieho. Vonkajšia okolnosť je vždy len možnosťou, ktorá sa až v spojení s vnútornou príčinou aktualizuje a stáva skutočnosťou. Migračná teória nikdy plne nevysvetlí, prečo nejaký kultúrny prvok vôbec migruje; prečo ho niekedy nadšene napodobňujú a inokedy s odporom odmietajú.

Zlatý jas na maľbách zmysluplne zapadá do rayonantnej gotiky s jej lúčovitnosťou a svetelnou dekoráciou, ktorá sa v rokoch 1240-1350 uplatňovala v architektúre. **Gotickí maliari na svojich obrazoch zachytili, ako sa obloha v čase vrcholnej scholastiky jagala duchovným zlatom.** Z náručia archanjela Slnka sa rinul zlatý dážď – svetlo poznania. V kláštoroch a na univerzitách práve vrcholili dišputy teológov a mystikov.

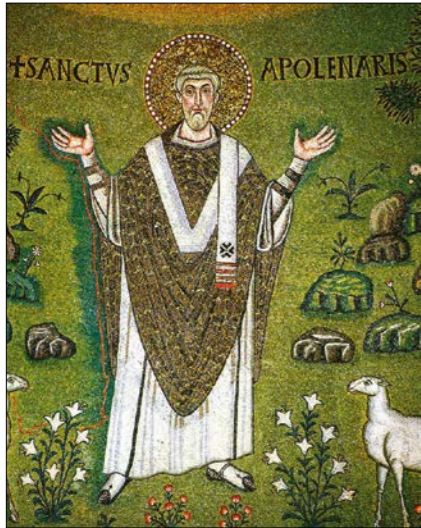
Zlatá farba sa pôvodne objavila ako nimbus, svetlo múdrosti okolo hláv

Simone Martini: Zvestovanie, 1333.

Rogier van der Weyden: Narodenie Pána, okolo 1445.

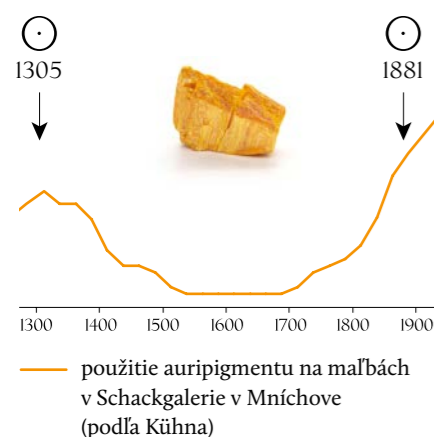
Sv. Apolinár so zlatým nimbom, 6. stor.

Gustav Klimt: Dáma v zlatom, 1907.

Sarkofág v hrobke Sennedžema, 13. stor. pr. Kr.

svätcov a kráľov. Svetelné halo obklopovalo hlavy slnečných bohov, hrdinov a svätých ako svätožiara. Toto zlaté svetlo múdrosti neskôr prežiarilo celé pozadie a okolo roku 1300 sa šírilo Európou. Na zlatej oblohe neskorogotických malieb je takpovediac rozprestretá Akvinského filozofia alebo mystické vnútorné svetlo palamitov. Je to neviditeľné, metafyzické svetlo ideí, ktoré v tom čase ešte ľudia nazerali priamo myslou ako reálne. Keď sme toto svetlo myšlienok prestali vnímať, prestali sme ho aj zobrazovať.

Zlatá a modrá obloha naznačujú striedanie sústav pravdy. Najstaršiu ranokresťanskú mozaiku so zlatým pozadím máme v Galeriovej rotunde. Vo 4. a 5. storočí víťazné kresťanstvo vytesňovalo svetáckych pohanov a modrá obloha ustúpila zlatej. Naopak na konci stredoveku sa do maľby vrátila modrá a platónsky realizmus vo filozofii ustúpil nominalizmu, ideálna sústava pravdy ustúpila zmyslovej.^{Sorokin}

S renesanciou mizne zlatá obloha aj svätožiary. Zostanú len na ikonách. Nasledujúcich päť storočí sa maľuje to, čo vidieť fyzickými očami. Až keď sa vrátil Michael, vrátilo sa aj zlaté pozadie. Nabisti nazvali svoje obrazy *ikonomi* (1890), John Everett Millais opäť zviditeľnil zlatý nimbus (1895) a viacerí maliari sa vrátili k zlatému pozadiu. Najslávnejším z nich bol Gustav Klimt počas svojej „zlatej fázy“ v rokoch 1898-1910. Vrcholným dielom tejto fázy je portrét Adély Bloch-Bauer, ktorý sa v roku 2006 predal za 135 miliónov dolárov ako dovtedy najdrahší obraz sveta. Slávny Klimtov *Bozk v zlate* prenáša okamih pozemského šťastia do nadčasovej večnosti. **Zlaté pozadie malieb okolo rokov 1300 a 1900 ohlasovalo prítomnosť archanjela Michaela.**

Na sklonku 19. storočia bola v Británii natoľko obľúbená žltá farba, že dala meno celej dekáde – „yellow nineties“. Módne obaly románov aj čalúnenie nábytku boli žlté. Tón udával avantgardný časopis *The Yellow Book* (angl. žltá kniha). „Žltá sa stala farbou dňa, symbolom ducha času“.^{Jackson} Michaelského času plného inovácií, aj keď to bola trocha zlomená, dekadentná žltá.

Rudolf Steiner sa nikde výslovne nezmiňuje o rytme 72-ročných duchov času. Z jasnovidného pozorovania však opísal viaceré zásahy archanjelov do svetových dejín, ktoré do rytmu malých duchov času zapadajú. O Michaelovi napríklad hovorí, že naďalej pôsobil aj po skončení veľkého michaelského obdobia v posledných storočiach pred Kristom. Podobne o Rafaelovi, že sa jeho vplyv predĺžil až do 13. storočia. Zmieňuje sa aj o zásahu archanjela Michaela do dejín okolo roku 1250.^{Steiner 14} V našej schéme to zodpovedá malému slnečnému duchu času od roku 1269.

Už v michaelskom období okolo 1200 pr. Kr. prevládlo žlté a zlaté pozadie v egyptskom umení. „Žlté okrové pozadie... je charakteristickým znakom ramessovského obdobia“.^{Garbini} Bežné bolo za 19. a 20. dynastie (1295-1069). Sarkofágy aj celé hrobky, steny a stropy sú zlatožlté. Ešte za 18. dynastie to bolo zriedkavé a od 21. dynastie znovu prevládli iné farby. Zlato na pozadí ramessovských malieb pripomína vrcholnú gotiku. Vtedajší maliari siahli okrem okra aj po jedovatom auripigmente. Dlhotož nebolo známe lepšie farbivo, ktoré by poskytlo taký zlatistý jas ako sírnik arzénu. Ako to vysvetliť? Tento štýl sa zmysluplne včleňuje do michaelského rytmu. Aj v starom Egypte bolo zlato symbolom Slnka a večnosti. Predovšetkým boh Slnka, ďalší bohovia a zomrelí, čo získali večnosť, majú zlatú pokožku. Dohady egyptológov, že ide o snahu napodobniť papyrus (načo a prečo len vtedy?), sú svojvoľné a postrádajú zmysluplný kontext. Kontext tejto zmeny štýlu dávajú súdobé texty, ktoré svedčia o preduchovnení podobnom vrcholnej gotike.

Neskôr sa žltlooranžový jas v pozadí vracia na čiernofigúrových vázach zo

6. storočia pr. Kr. opäť spolu s Michaelom a zrodom filozofie.

Zlaté pozadie nakoniec poznajú aj japonskí umelci pod menom *kindži*. Objavilo sa zhruba súběžne s gotickou Európou v 13. storočí, hoci najznámejšie také maľby máme až z konca 16. a 17. storočia. Najmä maliari zo školy Kanó sa preslávili dielami vykladanými lístkovým zlatom. Námety však brali z prírody a svetského života. Nie je to michaelské obdobie a zlato tu ani nemá duchovný, lež pozemský význam. Mocní zemepáni ohromovali hostí skvostnou výzdobou svojich hradov. Aj francúzsky kráľ vtedy robil to isté vo Versailles, ktoré sa blyští zlatom. Nezapúdajme, že každý symbol treba vykladať až v kontexte ďalších symbolov, ktoré sa objavujú spolu s ním a upresňujú jeho význam. Aj pri výklade snov si jednotlivosti prepožičiavajú význam vzájomne, jedna druhej, a nedajú sa interpretovať izolovane. Zlato je vhodný symbol pre ducha, ale v hmotnom rámci sa posúva do významu svetskej slávy a nádhere.

Grécka nádoba na olej, 540 pr. Kr.